אור הצפון — מקורו של חסד ושכרו

אור הצפון · להדפסה · מבית דוד

מקורו של חסד ושכרורבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר: ביום שנמול אברהם ביום השלישי, כאב היה לו מאד כדי לנסותו. מה עשה הקדוש ברוך הוא? נקב חור אחד בגיהנם והרתיח את היום כיומן של רשעים (פרקי דרבי אליעזר כט)

אברהם אבינו הסתכל בבירה. חקר ודרש עד שנגלה לפניו בעל הבירה, הכיר את בורא העולם ומנהיגו, למד את דרכיו, הנהגתו בעולמו, עד שהגיע לאותה הנקודה המרכזית הנראית ביצירת העולם, הויתו, סדורו והנהגתו: "עולם חסד יבנה", כל מה שברא הקדוש ברוך הוא, תוכנו וצורתו חסד. כל פרט וחלק מהבריאה מלא חסד מיוחד באופיו שאין בזולתו. והבריאה כולה היא הרכבה נפלאה של חסד בחסד. "חסד ה' מלאה הארץ".

ומכיון שנברא האדם בצלם אלהים, חובתו ומטרתו ללכת בדרכי ה', להדמות לקונו, "מה הוא אף אתה". כמו שהקדוש ברוך הוא בנה עולמו בחסד, אף האדם חייב לבנות את העולם בחסד. מדה זו צריכה להקיף את כל מעשיו ומפעליו. הקדוש ברוך הוא מטיב עם בריותיו - "משביע לכל חי רצון" - לכל אחד ואחד לפי טבעו, תכונתו ורצונו, אף האדם מחויב להטיב לכל היצורים לכל אחד באופן וסגנון המתאים לו. ולא דבר קל הוא למלא חוב כזה. נחוץ להתחכם ולהתעמק במהותו של מקבל הטוב, בכחות נפשו, בטבעו וברגשותיו, ולעשות עמו חסד הראוי לו. ואחרי שהתעמק אברהם אבינו במהותו של האדם הנברא בצלם אלהים, הכיר שכבוד ותעגוג מלכים הוא החסד הראוי לכל אדם, היה גומל חסד לכל איש, מכניס כל אורח בביתו, מאכילו, משקהו ומכבדו בכבוד מלכים. אברהם אבינו, אב העולם, משמש את הפחות שבפחותים המשתחוה לאבק רגליו.

מה עשה הקדוש ברוך הוא לנסותו? נקב חור מתוך גיהגם והרתיח את העולם. העולם נהפך לתנור לוהט, גיהנם. בני אדם לא יצאו בדרך ואינם זקוקים לחסד של הכנסת אורחים. פטור הוא ממצוה זו לפי השגתנו. חוב הוא להטיב למי שחסר לו הטוב, וביום זה שכל אחד ישב בביתו אין מקום לחסד של הכנסת אורחים לכאורה. מה עשה אברהם אבינו? ישב בפתח האוהל, יושב ומצפה, מדת חסדו לא הגיע לקצה, תורת חסדו לא נסתימה, מפני שלמדה ממקור החסד. ותורה זו אומרת עשה חסד כחסדו של הקדוש ברוך הוא מה הוא אף אתה.

לא זהו חסד שלם אם יש כבר מצפה לחסד וזקוק לו. חסד הוא כחסדו של הקדוש ברוך הוא, שברא את האדם בכדי להטיב עמו. יצר את החסד עוד קודם בריאת האדם. מה הקדוש ברוך הוא הזמין עולם נאה קודם שברא את האדם, הכין את החסד והטוב, אף אתה. גם האדם מחויב להכין את החסד, לצפות לאפשרות עשות חסד, ואם איננו יכול למלא תפקידו זה לא הגיע לשלמותו. "שדריה לאליעזר למיפק לברא. נפק ולא אשכח. אמר לא מהימנא לך, היינו דאמרי תמן לית הימנותא בעבדי. נפק איהו" (בבא מציעא פו). נשתנה הטבע, גיהנם בעולם, אין עובר ושב, ניטלה ממנו האפשרות להטיב. להדמות לקונו. מוכן ומזומן הוא לעשות חסד אבל לברוא מקבל חסד אין בכוחו. את החלק הראשון של מעשה החסד קיים בשלמות, הכין את החסד, אבל את החלק השני איננו יכול להשלים. ישב בפתח האהל והצטער. השתוקק לעשות חסד שלם מעין חסד הקדוש ברוך הוא. ראה הקדוש ברוך הוא בצערו ושלח לו מלאכים בדמות בני אדם. עזרוהו מן השמים לעשות חסד שהוא כחסד של הקדוש ברוך הוא, יצרו בשבילו יצירה מיוחדת, מלאכים, אוכלים כבני אדם, בכדי שיוכל להטיב עמהם.

"האומר שלא אכלו המלאכים אצל אברהם, לא אמר כלום. אלא בצדקתו של אותו צדיק ובשכר טורח שהטריח. פתח להם הקדוש ברוך הוא פיהם ואכלו. שנאמר: "עומד עליהם תחת העץ ויאכלו" (תנא דבי אליהו רבה יב).

זכה לחסד מעין חסד של הקדוש ברוך הוא, חסד שהוא למעלה מיכולת האדם. יצירה חדשה בכדי שיוכל לעשות חסד כחפץ לבו ותשוקתו להדמות לקונו.

הכרתו של אברהם אבינו בחסד ה' היתה בהירה ועמוקה. הוא ראה את חסד ה' המלא בכל העולם. אף הגיהנם כולו חסד כמו הגן עדן. "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" - זה הגיהנם" (ראה בראשית רבה ט). המקום הכי נורא שהוא מפלצת לבני אדם, מקום שבו נשפטים בעונשים קשים ומרים. אינו אלא חסד עולם כמו הגן עדן בלא שום הבדל. גם מתוך הגיהנם נשמע הקול! "יפה דנת יפה חייבת". יפה, וטוב להם. הם מרגישים את חסד ה' שעושה עמהם. על ידי היסורים, הכרתם בגדלות הבורא מתבהרת ומזדקקת, הריחוק בינם לבין האמת הולך ופוחת ומרגע לרגע הם מתקרבים למקור העדון והעונג. כשאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם: "קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת", כל מלה הוסיפה והגדילה את הנסיון (ראה בראשית רבה נה), ובכל זאת באותה הזריזות, באותה שמחת הנפש ושלמות הלב שהיה מאכיל רעב ומשקה צמא, הלך לעקד את בנו יחידו, מפני שהכיר בחסד ה' המלא בכל הבריאה ממדור העליון שבגן עדן עד מדור התחתון שבגיהנם, רצון הקדוש ברוך הוא הוא רק להטיב עם בריותיו לעשות עמהם חסד, ואם הקדוש ברוך הוא מצוה לשחוט בנו יחידו אהובו, הרי זה חסד נצחי כמו ההבטחה "כי ביצחק יקרא לך זרע". גם זה לא היה אלא נסיון בעומק הכרתו בחסד ה' המלא בכל הבריאה, והוא עמד בנסיון.

כשעמד בנסיון העקדה, אמר לו הקדוש ברוך הוא: עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה". "עולם חסד יבנה": "ה' בחכמה יסד ארץ". הבריאה נוסדה בחסד וחכמה, אין בעולם אלא חכמה וחסד, חכמה היא יסוד בנין החסד, כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו אינו אלא חסד מחכמה, ומה

הוא אף אתה, כשם שחסדו של הקדוש ברוך הוא הוא ממקור החכמה, אף החסד של אדם אינו חסד שלם אם איננו נובע מחכמתו. ומה היא החכמה? יראה. "ראשית חכמה יראת ה'". יראה היא צורת החכמה, הכרה שלמה ומקיפה בגדלות הבורא יתברך שמו ובחסדו.

חסרון ביראה הוא חסרון בחסד. חסרון בחסד הוא חסרון ביראה. אנשי סדום שהיו רעים וחטאים לה' מאד, נבא עליהם יחזקאל הנביא: "גאון שבעת לחם וגו' יד עני ואביון לא החזיקה". התביעה היא על חסרון בחסד והתורה מעידה עליהם רעים וחטאים לה', יודעים רבונם ומתכונים למרוד בו, מפגי שהיינו הך, חסרון בחסד מעיד על חסרון ביראה, חסרון בהכרת חסדו של הקדוש ברוך הוא, בחסד ה' המלא בכל העולם, ובחסד ה' עמהם בפרט, גאון שבעת לחם, הרי יש כאן חסרון ביראה, רעים וחטאים לה'. וחסד אברהם היה בתכלית השלמות, מקורו - חכמה זו יראה, הכרה בחסד ה' שהוא מעולם עד עולם, תחלתו חכמה ויראה וגם סופו.

"ר' עזריה בשם רבי יהודה: בתחילה צדקה ולבסוף משפט. הא כיצד? אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים. משהיו אוכלין ושותין, אמר להם ברכו. אמרו לו מה נאמר? אמר להם: ברוך אל עולם שאכלנו משלו" (בראשית רבה מט). חסדו של אדם שמקורו יראה מביא את מקבל החסד לידי התעלות רוחנית. הוא איננו מסתפק במה שמהנאהו בהנאה חמרית, אלא יחד עמה מזכהו בהנאה נצחית, הכרה בגדלות הבורא ובחסדו, שאין כאן חסד של אדם אלא של ה' יתברך, "שאכלנו משלו". מעשה החסד של האדם הוא אמצעי להסביר את חסד ה' יתברך, זהו חסדו של אברהם אבינו לא רק חמרי אלא גם רוחני, נצחי. וחסד זה שהוא מעין חסדו של הקדוש ברוך הוא, ממקור החכמה, הקיף את כל מעשיו ומפעליו בחיים, מנתינת לחם לרעב עד העלאת בנו יחידו על גבי המזבח. אותה ההרגשה של חסד בעת שהיה מאכיל רעב, הרגיש גם בעת שהעלה בנו יחידו. כולם ממקור החכמה שצורתה יראה נבעה ונתעלה למדרגה זו עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא: "עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה".

לשכר חסדו של אברהם זכו כל ישראל. אחרי כל הנסים שעשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל בצאתם ממצרים, לא היה ראוי להם במדבר אלא רעב וצמא (ראה מכילתא דרשב"י וארא), ועל ידי חסדו של אברהם זכו לכל הסגולות.

"אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם וכו': אתה אמרת 'ואקחה פת לחם', חייך שאני פורע לבניך וכו', 'הנני ממטיר לכם לחם מן השמים'" (בראשית רבה מח). בשביל פת לחם למלאכי השרת, זכו כל ישראל ששים רבוא ללחם אבירים, לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו.

"בשכר קתון של מים שרחצו ידיהם, נתן הקדוש ברוך הוא לישראל באר מ' שנה" (ילקוט וירא יח). "בשכר 'והוא עומד עליהם', זכו לעמוד הענן" (בבא מציעא פו).

לעונג מלאכים וכבוד מלכים זכו בארץ מדבר אשר בתהו יליל ישימון, בשביל החסד שעשה עם מלאכי השרת, מפני שחסד אברהם היה בתכלית השלמות מעין חסד הקדוש ברוך הוא, היה יושב ומצפה לחסד, הכין את החסד, קודם שהיה מי שהוא זקוק לחסד, חסד מתוך חכמה ויראה, מתוך עומק הכרתו וגודל השגתו בחסד ה' יתברך הממלא את כל הבריאה.

זה חסד וזה שכרו, חסד עולם עם כל ישראל עד סוף כל הדורות, שלא רק במדבר אלא גם בארץ כנען זכו, וגם לעתיד לבא נזכה לחסד ה' ולרוב טוב - בשכר חסדו של אברהם. "רבי אלעזר בשם רבי סימאי אמר: וכו' אתה אמרת "וקח נא מעט מים" חייך שאני פורע לבניך במדבר ובישוב ולעתיד לבוא. הדא הוא דכתיב 'אז ישיר וגו', עלי באר ענו לה'. הרי במדבר, בארץ כנען מנין? 'ארץ נחלי מים וגו', לעתיד לבא מנין? תלמוד לומר 'ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים וכו'" (בראשית רבה מח). נפלא הדבר, שכר החסד הוא חסד עולמי נצחי. כמה גדול כחו של חסד כמה גדול!

ולא רק חסד של אברהם אבינו שעמד בכל הנסיונות והקדוש ברוך הוא מצא את לבבו נאמן לפניו, אלא אף אם העושה חסד, רשעתו יתרה על רשעת סדום ועמורה, החסד מגין עליו מכליון וזוכה לחסד עולם.

"רבי יהושע בר נחמיה משום רבי אחא אמר: נאמר בשבט יהודה ובנימין מה שלא נאמר בסדומיים. בסדומיים כתיב: 'וחטאתם כי כבדה מאד וכו' (בראשית יח:כ), אבל בשבט יהודה ובנימין כתיב: 'ויאמר אלי עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד' (יחזקאל ט:יט). אמר רבי תנחומא: אמר כתוב חורי אית לן: 'ויגדל עוון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים' (איכה ד:ו), אותם לא פשטו ידיהם במצוות ואלו פשטו ידיהם במצוות וכו' (שיר השירים רבה א:ד). "ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן' (איכה ד:ו) וכו'. אמר הקדוש ברוך הוא לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי. כיצד? היתה לאחת מהן ככר אחת והיה בה כדי שתאכלנה היא ובעלה יום אחד וכיון שמת בנה של שכנתה היתה נוטלת אותו הככר ומנחמתה אותה בה, והעלה עליהם הכתוב כאילו בשלו ילדיהן למצות. הדא הוא דכתיב "ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן'. וכל כך למה? בשביל שהיו לברות למו" (איכה רבה ד). זהו כחו של חסד. אף אם "ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה" הגין אליהם והצילם מחורבן סדום ועמורה ונשתיר מהן פליטה. "לולא ה' הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו" (ישעיה א:ט), ושריד זה הוא עם ישראל, עם הקדוש, לו העתיד והנצח, רם ונשא וגבוה מאד.

"חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אברהם יצחק ויעקב". חסד כחסדו של אברהם, תורת חסד כתורת חסדו של אברהם שלמדה ממקור החסד, תחילתה וסופה יראה.